


W kręgu zagadnień semantyki i stylistyki tekstu

pod redakcją
Agaty Piaseckiej i Iji Blumental



WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO



W kręgu zagadnień
semantyki
i stylistyki tekstu



WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

W kręgu zagadnień semantyki i stylistyki tekstu

**pod redakcją
Agaty Piaseckiej i Iji Blumental**



**WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO**

ŁÓDŹ 2014

Agata Piasecka, Ija Blumental – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Instytut Rusycystyki
Zakład Językoznawstwa, 90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

RECENZENT

Roman Gawarkiewicz

SKŁAD KOMPUTEROWY

AGENT PR

PROJEKT OKŁADKI

czartart.com: Magdalena Muszyńska, Izabela Surdykowska-Jurek

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © puckillustrations – Fotolia.com

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2014

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.06743.14.0.K

ISBN 978-83-7969-416-7
ISBN (ebook) 978-83-7969-776-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

SPIS TREŚCI

Od Redakcji	9
I. Semantyczno-pragmatyczna przestrzeń języka i sposoby jego opisu	11
Александр Цой – Характеристика словарных статей в аспекте теории текста (на материале словарей служебных слов)	13
Thomas Daiber – Die Strategie mündlicher Narrative und das kommunikative Gedächtnis	23
Dorota Filar – Teoria narracyjności w semantyce: „wielkie” i „małe” narracje językowe a językowy obraz świata	35
Елена Григорьева – Креолизованные тексты в межкультурной коммуникации	47
Вера Картавенко – Семантика топонима как концентрированного текста	55
Крыстына Рагайчык – Контаминированные прецедентные тексты в газетных заголовках – как один из признаков современного публицистического стиля (семантика и прагматика)	65
II. Język, styl i semantyka tekstów literackich i nieliterackich	75
Nadina Milewska-Pindor – Analiza manifestów pisarstwa kobiecego przełomu lat 80. i 90. XX wieku w perspektywie przemian politycznych i kulturalnych w Rosji	77
Jan Ratuszniak – Krytyka radzieckiej rzeczywistości w twórczości literackiej Aleksandry Kołodziej	87
Катажина Собиянек-Зентек – Братство света как мнимая антитеза «мясным машинам» в романе В. Г. Сорокина <i>Лед</i>	97
Марина Тригук – Грамматико-стилистические средства репрезентации образа повествователя в рассказе Т. Толстой «Самая любимая»	105
Anna Warda – Semantyka ogrodu w poemacie opisowym Stiepana Dżунковского pt. <i>Dacza Aleksandra</i>	113
Валентина Владимирова – Текстовое многомирие художественного образа (на материале сопоставительного анализа произведений И. А. Гончарова «Обломов» и Г. Флобера «Госпожа Бовари»)	121
III. Teoretyczne i praktyczne aspekty badań nad stylistyką i semantyką tekstu	131
Малгожата Лукасик – Реклама нового образа жизни, нового общества и новой идеологии в романе И. Ильфа и Е. Петрова «Золотой теленок»	133
Людмила Рыжова – Иллокутивное многообразие актов волеизъявления	139

Ева Стрась – О полисемантичности ангела в русском и польском языковом представлении (на материале конструкций типа <i>ангел любви / anioł miłości</i>)	149
Agnieszka Tracz – Antroponimy в повестях Людмилы Улицкой (функцие и черты структурально-семантические)	161
Ярослав Вежбиньски – Семантика и стилистика политических лозунгов, воззваний и цитат советского периода	169
IV. Językowe sposoby postrzegania świata – problemy metodologii i klasyfikacji	179
Инна Беркешук – Когнитивный аспект новообразований украинского языка со времен независимости	181
Ewa Gazecka – Religia w mediach. Dyskurs religijny, a język mediów na tle przemian kulturowych w Rosji i w Polsce	189
Юлия Лукоянова – К проблеме методологии изучения этностереотипов	199
Grażyna Mańkowska – Językowe i pozajęzykowe sposoby kreowania wizerunku kobiety w czasopiśmie rosyjskojęzycznych	207
Геннадий Манаенко – Три научных облика одного абстрактного объекта	217
Alicja Markiewicz – Twórcze wykorzystanie stereotypu a językowa wizja świata	231
Barbara Rodziewicz – Konceptualizacja bogactwa w świadomości językowej Polaków, Rosjan i Niemców	241
Aneta Wysocka – Motto jako przestrzeń interferencji obrazów świata. Dialogi podmiotów w obrębie ramy <i>Szachinszacha</i> i <i>Wojny futbolowej</i>	251
V. Teoria i praktyka przekładu	263
Екатерина Сергеева – Лексико-стилистические особенности перевода на русский язык эссе Цвейга	265
Monika Kwiecień – Oficjalizmy jako środek leksykalno-stylistycznej modernizacji przekładu biblijnego (na przykładzie Ewangelii Marka w-Ekumenicznym Przekładzie Przyjaciół)	271
Danuta Kowalska – <i>Psalterz Dawidów</i> Mikołaja Reja – o sztuce przekładu i interpretacji tekstu	283
VI. Problemy opisu i klasyfikacji systemów i jednostek językowych	293
Ксения Аксенова – Особенности грамматикализации предметных имён-квантификаторов неопределённо-большого количества в современном английском и русском языках	295
Ия Блюменталь, Агата Пясецка – О структуре и содержании польско-украинского словаря фразеологизмов (к проблеме проекта)	303
Monika Gąsiorek – О средствах выражения речевой агрессии в политических дискурсах Польши, России и Украины (сравнительный анализ)	319
Наталья Пятаева – К проблеме контрастивного описания лексико-семантических систем восточнославянских языков в диахроническом аспекте	327
Magdalena Pietrzak – Przysłowie w publicystyce Henryka Sienkiewicza	335
Анна Трофимова – О роли русских предлогов в структурировании пространства	345
Иоанна Vox – Стилистика акцентных вариантов в современном русском языке	351
Dorota Zdunkiewicz-Jedynak – Remediacja użytkowych gatunków wypowiedzi. Casus: <i>podręcznik</i>	357

VII. Różnorodność rejestrów stylistycznych w języku	365
Татьяна Блинкова – Функционирование лексического блендинга в разных стилях немецкого языка	367
Iwona Burkacka – O znaczeniu wyrazów potocznych i środowiskowych na przykładzie czasownika <i>ogarniać</i> i wyrazów pochodnych	377
Jolanta Józwiak – Inwencja językowa dzieci (na materiale języka rosyjskiego)	387
Елена Невзорова-Кмеч – История этимологизирования русской жаргонно-разговорной речи	397
Анастасия Ощепкова – Концепт Я–ЖЕНЩИНА: стилистически сниженная лексика в романе Марии Арбатовой «Меня зовут женщина»	407
Наталья Ванот – Смеховые элементы молодёжного жаргона. Словообразовательный анализ	421

OD REDAKCJI

Niniejsza monografia jest szóstą z kolei książką wydaną przez Zakład Językoznawstwa Instytutu Rusycystyki poświęconą zagadnieniom semantyki i stylistyki tekstu. Tradycją stało się już organizowanie konferencji na ten temat przez wymienioną jednostkę naukową. Konferencje te odbywały się kolejno w latach 2003, 2006, 2008, 2011. Ostatnia miała miejsce w dniach 22–24 maja 2014. Jej interdyscyplinarny charakter przejawiał się w fakcie, iż brali w niej udział nie tylko rusycyści, ale i przedstawiciele innych kierunków filologicznych i nie filologicznych. Konferencję o międzynarodowym charakterze przeprowadził Zakład Językoznawstwa Instytutu Rusycystyki Uniwersytetu Łódzkiego przy współudziale Instytutu Sławistyki Uniwersytetu im. Justusa Liebiga w Giessen oraz Katedry Rusycystyki Uniwersytetu im. Cyryla i Metodego w Wielkim Tyrnowie. Goście reprezentowali krajowe ośrodki akademickie z Warszawy, Lublina, Bydgoszczy, Poznania, Sosnowca, Szczecina oraz zagraniczne z Niemiec, Bułgarii, Białorusi, Ukrainy i Rosji.

Monografia wyprofilowana jest tematycznie i zawiera referaty wygłoszone przez gości podczas konferencji. Zaprezentowana w niej problematyka uprawiana jest przez liczne ośrodki zarówno w kraju, jak i za granicą. Ma służyć nakreśleniu najważniejszych kierunków i tendencji badawczych oraz zarysować perspektywę studiów w dziedzinie studiów nad tekstem. Podczas konferencji dyskusje toczyły się wokół zagadnień tekstologicznych związanych z językoznawstwem kognitywnym, pragmatyką językową, leksykografią, rejestrami stylistycznymi języka, przekładem. Omówiono literackie i nieliterackie typy tekstów.

W związku z tym monografię podzielono na siedem rozdziałów usystematyzowanych tematycznie:

- I. Semantyczno-pragmatyczna przestrzeń języka i sposoby jego opisu;**
- II. Język, styl i semantyka tekstów literackich i nieliterackich;**
- III. Teoretyczne i praktyczne aspekty badań nad stylistyką i semantyką tekstu;**
- IV. Językowe sposoby postrzegania świata – problemy metodologii i klasyfikacji;**
- V. Teoria i praktyka przekładu;**

**VI. Problemy opisu i klasyfikacji systemów i jednostek językowych;
VII. Różnorodność rejestrów stylistycznych w języku.**

Celem tomu jest ukazanie podejmowanej przez Zakład Językoznawstwa Instytutu Rusycystyki Uniwersytetu Łódzkiego współpracy międzynarodowej oraz integracji środowiska akademickiego z różnych krajów. Ma ona także ukazać perspektywę dalszych badań nad zagadnieniami semantyki i stylistyki tekstu.

*Agata Piasecka
Ija Blumental*

I

Semantyczno-pragmatyczna przestrzeń języka i sposoby jego opisu

DOROTA FILAR

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej (Lublin)

Teoria narracyjności w semantyce: „wielkie” i „małe” narracje językowe a językowy obraz świata

Założenia teoretyczne

W niniejszym artykule przedstawiam narracyjną koncepcję języka naturalnego – inaczej mówiąc – koncepcję języka jako obrazowej opowieści o tym, jak „toczą się” rzeczy w świecie, jako narracji, która stanowi wspólnotowy twór społeczności językowo-kulturowej oraz nośnik egzystencjalnych problemów człowieka i jego sądów o świecie.

Narracyjność tworzy we współczesnych badaniach bardzo inspirujący obszar interdyscyplinarny; jest ona przy tym dziś rozumiana szeroko, jako kategoria „odwzorowująca scenariusze ludzkich zachowań” (Niebrzegowska-Bartmińska 2007: 54). Jak pisze B. Hardy:

W istocie aby żyć, tworzymy opowieści o sobie i innych, zarówno o naszej osobistej jak i społecznej przeszłości i przyszłości. (...) narracje trzeba traktować nie jako wyznalzek estetyczny, służący artystom do kontrolowania, manipulowania i porządkowania doświadczenia, lecz jako prymarny akt umysłu przeniesiony do sztuki z życia (Hardy 1968: 5, cyt. za: Rosner 2003: 8).

Obecnie narrację traktuje się zatem jako uniwersalną procedurę poznawczą, zgodną z ludzką potrzebą narracyjnego pojmowania świata. M. Turner zauważa, że:

Narratywny twór naszej wyobraźni – opowieść – jest fundamentalnym instrumentem myśli. Zdolności do racjonalnego myślenia zależą od niego. Jest to nasz podstawowy środek spoglądania w przyszłość, prognozowania, planowania i wyjaśniania (Turner 1996: 4–5)¹.

Podkreśla się, że narracja i opowiadanie „narodziły się wraz z historią ludzkości” (Barthes 1968: 327) i zawsze należały do podstawowych form ekspresji kulturowej oraz indywidualnej. Za jedną z inspiracji dzisiejszego narratywizmu

¹ Korzystam tu z nieoficjalnego tłumaczenia zacytowanego fragmentu, które wykonał prof. Henryk Kardela w recenzji rozprawy habilitacyjnej.

uznaje się osiągnięcia formalistów rosyjskich, a zwłaszcza W. Proppa (1928); wskazuje się też szkołę narratologii francuskiej (R. Barthes, T. Todorov, C. Bremond, A. J. Gremais – por.: Rosner 2003). Wiek XX to rozwój interdyscyplinarnej refleksji nad narracyjnością; lata 80. i 90. przynoszą tzw. zwrot czy przesunięcie narracyjne i traktowanie narracji jako uniwersalnej „formy rozumienia i doświadczania rzeczywistości” (Trzebiński 2008: 15). Współczesna usystematyzowana refleksja na temat narracji została znacząco pogłębiona przez psychologów, językoznawców, filozofów czy przedstawicieli neuronauk². Badania te ugruntowały przekonanie, iż podstawową funkcją narracji jest „ujmowanie naszego własnego życia oraz rozwijających się w czasie procesów i zdarzeń zachodzących w świecie” (Rosner 2003: 12). Analiza organizacji pojęć również wskazuje, że formy narracyjne znajdują oparcie w naturalnym dla człowieka sposobie konceptualizacji, gdyż „pojęcia są zorganizowanymi sądami, stanowiącymi „teksty”, naiwnymi teoriami, jednostkami wiedzy o świecie” (Chlewiński 1999: 12).

Dla **semantyki** wynika stąd ważny wniosek, iż narracyjna „procedura” konceptualna może stanowić podstawę ujmowania znaczenia słowa w rozbudowaną, dynamiczną formę narracyjną, wyodrębniającą „bohatera”, wykorzystującą relacje temporalne i przyczynowo-skutkowe, ukazującą świat w ludzkiej optyce intencji – celu – wartości.

Problem ekstrapolacji narracyjnego porządku konceptualnego na sferę znaczenia nie jest jednakże prosty, wymaga odwołania się do podstaw opisu semantycznego, budujących stabilne podłoże współczesnych koncepcji języka. Sądzę bowiem, iż właściwy kontekst stanowią tu kluczowe dla semantyki pytania: po pierwsze o relację między pojęciem a słowem, po drugie – o związki między językiem a kulturą czy tak zwaną wiedzą pozajęzykową. W niniejszym artykule obie kwestie zostaną jedynie zasygnalizowane, niemniej każda z nich stanowi osobny szeroki problem badawczy (por.: Filar 2013).

Zagadnienie pierwsze – relacja „semazjo-onomazjologiczna, zachodząca między pojęciem a wyrażeniem” (Kardela 1994: 81)³, jest obecnie analizowane w kontekstach interdyscyplinarnych (psychologii poznawczej, neurobiologii, filozofii umysłu, antropologii kulturowej). Zainteresowanie wynikami tych badań sprawia, że różne kierunki rozwoju lingwistyki przyjmują tezę o fundamentalnym znaczeniu modeli, struktur pojęciowych, ujmujących konceptualne podstawy języka. Problematyka ta stanowi ważny kontekst wszelkich analiz, budujących odniesienie do poziomu ideacyjnego, na przykład do wyidealizowanych modeli po-

² Szeroko na temat rozwoju teoretycznej refleksji piszą autorzy wielu publikacji poświęconych narracji, np.: K. Rosner (2003); J. Trzebiński (np. 1981, 1992; 2002; 2008); T. Woźniak (2005); A. Burzyńska (2008), M. Rembowska-Płuciennik (2012), M. Januszkiewicz (2013), D. Filar (2013) i inni.

³ Szeroko na ten temat na przykład: J. Puzynina (1968), J. Wierchowski (1990), H. Kardela (1994), D. Bartol-Jarosińska (1999); R. Grzegorzczkowska (2001), A. Markowski (1990), D. Filar (2013) i in.

jęciowych (ICM), prototypów, ram, scen, scenariuszy, schematów narracyjnych. Kulturowo motywowane procesy interpretacyjno-myślowne stanowią także istotny aspekt badań nad językowym obrazem świata.

Problem drugi – relację między językiem a kulturą – można postrzegać w ścisłym związku z zagadnieniem pierwszym. Jeśli bowiem odrzucimy upraszczające ograniczenie kultury do wymiaru materialnego i uznamy, że ma ona istotny aspekt mentalny – „ideacyjny porządek zjawisk” (Buchowski, Burszta 1993: 14), to uznamy ją za jeden z najistotniejszych elementów świata ludzkich pojęć. Kulturę, w jej najszerszym rozumieniu, „wchłania” zatem wiele kierunków współczesnej semantyki, nawiązujących do konceptualizmu.

Językoznawstwo od lat wykorzystuje osiągnięcia teorii skryptów, zdarzeń, scen, scenariuszy, ram. Zainteresowanie takimi schematami najczęściej łączone jest między innymi z pracami R. C. Schanka, R. Abelsona, a następnie J. M. Mandler (i innych). Uznają oni skrypty (*scripts*), opowiadania (*stories*) czy sceny (*scenes*) za istotne elementy organizacji wiedzy. Inspirujące okazały się także inne koncepcje, analizujące pewne dynamiczne układy wiedzy, np. teoria ram pojęciowych w ujęciu M. Minsky’ego, R. Barsalou, a następnie także ram semantycznych np. w ujęciu Ch. J. Fillmore’a. Na gruncie polskim do teorii ram odwołuje się m. in. Ryszard Tokarski w swojej książce poświęconej semantyce barw (Tokarski 1995).

Terminy *skrypt* i *scena* niejednokrotnie występowały w teoriach semantycznych. Ch. J. Fillmore zaznacza: „Hasło, z jakim podchodzę do semantyki, brzmi: znaczenia są relatywizowane do scen” (Fillmore 1977: 84). J. R. Taylor (w odniesieniu do terminu *skrypt*) akcentuje rolę, jaką w opisie semantycznym odgrywają „następstwo w czasie i związki przyczynowe, łączące zdarzenia i stany” (Taylor 2001: 128). Z kolei termin *scenariusz* odnajdujemy w rozprawach G. Lakoffa czy R. Langackera: pierwszy z nich bada ontologię scenariusza językowego (Lakoff 2011: 282–283), zaś drugi – scenariusze ukryte, pozostające w tle świadomych aktów poznawczych (Langacker 2009: 708–714).

O **potrzebie wprowadzenia kategorii narracyjności do semantyki** świadczy fakt, iż wielu badaczy, mimo braku bezpośrednich terminologicznych odwołań do pojęcia narracji, wykorzystuje od dawna taki sposób definiowania, który uwzględnia charakterystyczne narracyjne „narzędzia”, takie jak: podmiot, intencja i cel działania, relacje przyczynowo-skutkowe, następstwo zdarzeń w czasie.

Przykładami takiej metody opisu semantycznego są eksplikacje A. Wierzbickiej. Badaczka, na przykład analizując znaczenia nazw barw, konstruuje „mikronarracje” mające bohatera (na przykład „ktoś”, „ludzie”), temat (np. „X = *red*”), odwołujące się do relacji kauzatywnych („jeśli...”) i temporalnych („kiedy...”)⁴.

⁴ Przykładowo dla „X jest *red*” Autorka tworzy eksplikację: „kiedy ktoś widzi rzeczy takie jak X, może myśleć o ogniu/ kiedy ktoś widzi rzeczy takie jak X, może myśleć o krwi/ można widzieć rzeczy takie jak X w czasie, kiedy nie można widzieć innych rzeczy” (Wierzbicka 2006: 354).

АЛЕКСАНДР ЦОЙ

Лодзинский университет, Филологический факультет, Институт русистики, Кафедра языкознания (Лодзь, Польша)

Характеристика словарных статей в аспекте теории текста (на материале словарей служебных слов)

В лексикографии словарная статья признается основной единицей словаря и представляет собой текст особого рода. Эту особенность можно охарактеризовать как полифункциональность, которая заключается в том, что словарная статья выполняет много различных задач.

В основу типологии словарных текстов положена классификация Г. А. Золотовой, определяющая пять типов коммуникативных типов текста (регистров): репродуктивный, информативный, генеритивный, волюнтивный и реактивный. Конкретные текстовые реализации этих типов названы композитивами (Золотова 2001: 323). Словарная статья, согласно коммуникативной классификации Г. А. Золотовой, представляет собой репродуктивный композитив, и в ней, как репродуктивном композитиве (тексте), выделяют: 1) вокабулу (заголовочное слово); 2) дефиниционную часть; 3) иллюстративную часть. Дефиниционная и иллюстративная части разъясняют заголовочную единицу и описывающий ее основные характеристики и в них зафиксирован содержательный минимум слова.

Существующая тенденция создания лексикографических произведений, направленных на описание семантики служебного слова, в настоящее время реализована в различных словарях. В настоящее время имеется несколько типов описаний отдельных служебных слов или их групп в специальных словарях, словники которых содержат словарные статьи со служебными словами (см.: Бурцева 2005; Рогожникова 1983; Словарь структурных слов русского языка 1997; Ефремова 2001; Прияткина и др. 2001; Бурцева 2005). В совокупности перечисленные словари дают в разной степени полноты многоаспектную информацию о служебных словах – грамматическую, синтаксическую, семантическую, коммуникативную, прагматическую и просодическую – необходимую для правильного их понимания и использования в речи.

Эти словари в существующих лексикографических классификациях отнесены к словарям грамматическим (Шимчук 2003: 120–126 или Козырев,

Черняк 2004: 144–147). Грамматические словари по классификации, предложенной Э. Г. Шимчук, содержат правила изменения слов, а также информацию, необходимую для построения высказываний и текстов, содержащих данное слово или данный ряд слов (Шимчук 2003: 119). В отличие от толковых словарей, также представляющих пользователю грамматическую информацию, грамматические словари содержат сведения о собственно морфологических и синтаксических свойствах кодифицируемого слова.

Целью статьи является анализ словарных статей на служебные слова с точки зрения текста.

Рассмотрим «Словарь наречий и служебных слов русского языка» В. В. Бурцевой (Бурцева 2005). В словарь, помимо наречий и служебных слов, включены как непроизводные, так и производные предлоги, союзы и частицы. междометия, вводные слова и словосочетания, предикативы, неизменяемые прилагательные. Задачей словаря является ознакомление пользователей с орфографией этих слов, помощь в различении наречий и предикативов, наречий и служебных слов. Как отмечает автор в предисловии, написание наречий и наречных сочетаний (словосочетаний и сочетаний существительных с предлогом, выступающих в роли наречий) запомнить невозможно, нужно непременно обращаться к словарю (Бурцева 2005: III). То есть, словарь в первую очередь орфографический, призван предоставлять пользователю информацию о правописании кодифицируемых лексических единиц.

Большое место в словаре уделено предикативам, в роли которых выступают краткие прилагательные и причастия (*весел, красив, счастлив*), наречия (*нараспашку, обидно*), существительные (*безнадёга, гибель, конец*) и слова, выступающие в этой функции (*жаль*), которые сопровождаются пометой *в знач. сказ.* – в значении сказуемого. Включены в словарь вводные слова и словосочетания (*например, к примеру, больше того, по счастью*), неизменяемые прилагательные, обозначающие цвета (*беж, индиго*), а также устойчивые сочетания, выражающие различные пожелания, приветствия (*доброе утро, добро пожаловать, как бы то ни было*).

Структурно словарь построен по традиционному алфавитному принципу, леммы расположены в словнике словаря в алфавитном порядке. В случаях, когда лемма имеет варианты употребления, то они помещаются на своем алфавитном месте в виде отсылочных статей.

Составитель словаря все наречия и наречные сочетания и другие кодифицируемые единицы помещает в отдельных словарных статьях, расположенных по алфавиту. Известно, что и наречия и наречные сочетания, как и другие кодифицируемые единицы, в существующих толковых словарях помещаются в гнездо, внутрь, в содержание словарной статьи на производящее слово как дериваты. Кодифицируя в своем словаре наречия и наречные сочетания в отдельных словарных статьях, В. В. Бурцева дериваты наречия